

В. С. Лопаков

СТАН РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

***Ключові слова:** система пенсійного забезпечення, недержавне пенсійне забезпечення, пенсійний фонд, недержавний пенсійний фонд, накопичувальна пенсійна система.*

***Ключевые слова:** система пенсионного обеспечения, негосударственное пенсионное обеспечение, пенсионный фонд, негосударственный пенсионный фонд, накопительная пенсионная система.*

***Key words:** pensions, private pension, pension fund, a funded pension system.*

Відповідно до ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законодавством. Це право громадян гарантується за рахунок виплат коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також коштів бюджетів різних рівнів, коштів з інших джерел. Достатній рівень життя громадян, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом, має забезпечуватись за рахунок сплати пенсій, допомог, інших соціальних виплат [1].

Як відомо, пенсійне забезпечення є одним з видів соціального забезпечення непрацездатних громадян в Україні. Значення пенсійного забезпечення для соціального захисту громадян важко переоцінити: пенсійні виплати отримують багато мільйонів осіб, при цьому для більшості з них такі виплати є основними і такими, що мають сплачуватись на рівні, не нижче мінімальних соціальних стандартів. Тому питанням пенсійного забезпечення громадян постійно приділяється особлива увага, адже це зачіпає інтереси багатьох людей.

В Україні історично склалась однорівнева схема пенсійного забезпечення на засадах солідарності поколінь, яка певним чином узгоджувалася з командно-адміністративною системою. За ринкових умов вона не забезпечує громадянам адекватного заміщення пенсією заробітку, втраченого ними у зв'язку із

старістю, та запобігання бідності серед людей похилого віку. Внаслідок цього діючою пенсійною системою незадоволені як платники пенсійних внесків, так і переважна більшість пенсіонерів. Усуненням зазначених суперечностей може допомогти недержавне пенсійне забезпечення.

Останнім часом питанню розвитку недержавного пенсійного забезпечення приділяється значна увага. Сьогодні недержавне пенсійне забезпечення розвивається дуже повільно, що пов'язано насамперед з нерозвиненістю фінансового ринку в Україні. Наявність проблем на шляху реформування пенсійної системи України, які потребують розв'язання та науково-теоретичного обґрунтування, підтверджують актуальність наукових досліджень у цій сфері.

Зазначимо, що різні аспекти пенсійного забезпечення розглядаються у працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Дослідженню стану пенсійної системи, історії її виникнення та розвитку присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців: М. Вінер, В. Роїк, Б. Зайчук, С. Злупко, В. Колбун, Е. Лібанова, Б. Надточій, Ю. Палкін, М. Папієв, І. Сахань, В. Сивак, Б. Статків та ін. Проведений науковий критичний аналіз літератури свідчить про відсутність системного дослідження проблем становлення та розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Не всі аспекти цієї складної та багатогранної проблеми вивчені та отримали належне наукове обґрунтування.

Зміст пенсійного реформування в Україні полягає в переході до трирівневої пенсійної системи: солідарної, обов'язкової накопичуваної та недержавного пенсійного забезпечення. «Пенсійна реформа в Україні покликана створити надійну систему соціального захисту працездатного населення адекватно до ринкових умов» [2].

Сутність другого рівня полягає в тому, що частина обов'язкових внесків до державної системи пенсійного страхування накопичуватиметься в єдиному Накопичувальному фонді і обліковуватиметься на накопичувальних пенсійних рахунках громадян. Накопичена сума коштів буде власністю застрахованої особи, а в разі його смерті — успадковуватиметься. Ці кошти будуть інвестуватися в економіку країни з метою одержання інвестиційного доходу і захисту від інфляції. У разі виникнен-

ня дефіциту коштів Пенсійного фонду у зв'язку з перерахуванням частини страхових внесків до Накопичувального фонду для фінансування пенсій із солідарної системи залучатимуться кошти державного бюджету. «Фінансова стабілізація створює можливість для наступного етапу реформ — запровадження загальнообов'язкового накопичувального державного страхування, що становитиме другий рівень пенсійної системи» [3].

Важливою передумовою старту другого рівня є набуття позитивного досвіду функціонування третього рівня, тобто недержавних пенсійних фондів. «Одним із головних аспектів здійснюваної в Україні пенсійної реформи є розбудова ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення» [4].

Система недержавного пенсійного забезпечення — це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат.

Метою такого виду діяльності було доповнення існуючої державної солідарної пенсійної системи додатковим пенсійним забезпеченням.

Перші кроки на шляху створення законодавчої бази для добровільного пенсійного забезпечення в Україні були передбачені ст. 9 Закону України «Про пенсійне забезпечення» ще у 1991 р. [5]. Відповідно до цієї статті водночас з державним пенсійним забезпеченням трудящі отримали право укладати договори добровільного страхування додаткової пенсії. Джерелом для виплати такої пенсії в системі Української державної страхової організації став страховий фонд.

Іншим кроком у напрямку створення законодавчої бази недержавного пенсійного забезпечення стало ухвалення в 1996 р. Закону України «Про страхування» [6]. Ст. 4 цього закону передбачено, що об'єктами страхування можуть бути майнові інтереси, пов'язані з додатковою пенсією.

Поява перших недержавних пенсійних фондів, які по суті мали лише відповідну назву, але були утворені за різними організаційними формами і фактично займалися акумуляцією коштів населення, припадає також на початок 1990-х років. Вони

створювалися на основі ухваленого в 1991 р. Закону України «Про господарські товариства» [7] як акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю, або прийнятого у 1993 р. Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» [8].

Ініціатором заснування виступили кілька громадських організацій, акціонерних товариств і трастів. Перші НПФ заснувалися у містах Києві, Харкові та Одесі і вже в 1995 році кількість НПФ становила 21 фонд [9].

З'ясувати справжню кількість фондів в Україні з 1992 по 2003 роки практично неможливо через відсутність законодавчого забезпечення ліцензування і регулювання їх діяльності. В Єдиному державному реєстрі підприємств, установ і організацій НПФ вказувалися відповідно до їх правового статусу, а саме як трастові компанії, товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства і т. д. із присвоєнням окремих кодів діяльності відповідно. Крім того, брак статистичних даних щодо діяльності НПФ пояснюється відсутністю спеціальної установи, яка відповідала б за регулювання роботи цих структур. Тобто їх функціонування відбувалося в умовах «правового вакууму».

Разом з тим А. Гутор [10] звертає увагу на те, що 40 відсотків НПФ займалися не пенсійним страхуванням, а комерційною діяльністю чи взагалі не працювали, і 40–50 відсотків існуючих НПФ рано чи пізно припиняють свою діяльність.

За даними Державної податкової адміністрації в липні 1997 словосполучення «пенсійне забезпечення» згадувалося в назвах 76 організацій, а насправді за результатами перевірок цим видом діяльності фактично займалося лише 20 [11].

В цілому, з 1992 до 2002 року в Україні зареєстровано понад 100 недержавних пенсійних фондів [12].

Порядок діяльності і організаційна структура цих фондів були неоднакові. Більшість НПФ пропонували пенсійні плани з внесками фіксованих розмірів, а окремі пропонували укладання договорів з гарантованими мінімальними платежами. Напрямами вкладання пенсійних коштів були банківські депозити, страхові поліси, цінні папери, спільні інвестиційні проекти.

Крім згаданих вище «законодавчих» фондів окремі підприємства засновували свої власні фонди, які створювалися ке-

рівництвом підприємств, об'єднаннями або групами акціонерів приватизованих підприємств. На практиці ж кошти фондів підприємств часто використовуються керівництвом для інших (непенсійних) потреб. Оскільки такі фонди, як правило, не реструвалися, інформація про них є обмеженою.

Значна частина НПФ фактично були «трастами» в українському розумінні, жодної довгострокової накопичувальної пенсійної програми не мали та існували як фінансові піраміди на хвилі розкручування інфляційної спіралі в 1993–1994 роках.

Створення недержавних пенсійних фондів загальмувалося після їх масового банкрутства та перевірок діяльності довірчих товариств у 1995 р. відповідно до розпоряджень Президента України від 01.03.1995 № 42 [13] та від 11.09.1995 № 155 [14]. Результати цих перевірок стали предметом розгляду Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Радою регіонів при Президентові України. Так, зокрема, у постанові Кабінету Міністрів України «Про результати комплексних перевірок діяльності довірчих товариств» від 01.11.1995 № 873 [15] зазначалося, що в діяльності багатьох із них, а також у недержавних фінансових організаціях мали місце факти грубого порушення чинного законодавства, шахрайства і зловживань під час здійснення ними операцій з коштами та майном громадян, що спричинило значні матеріальні й моральні втрати, завдало шкоди майновим інтересам держави. Внаслідок цих порушень у деяких регіонах погіршився соціально-політичний клімат: пройшли мітинги, пікетування, спостерігалися інші прояви громадського невдоволення. Як засвідчили перевірки, найбільші збитки громадян були спричинені діяльністю небанківських фінансових установ, таких, як Український будинок «Селенга» та недержавний пенсійний фонд «Оберіг».

Через незадовільний контроль з боку держави довірчі товариства працювали з порушеннями, завдаючи громадянам збитків, які відшкодувати практично неможливо.

Разом з тим в період з 1994 по 2002 рік були перші спроби створення перших регулятивних органів з питань недержавного пенсійного забезпечення, які відіграли значну роль як у розробці пенсійного законодавства, так і в спробах упорядкувати роботу недержавних пенсійних фондів. Одними з таких регулятивних структур є Асоціація на підтримку розвитку не-

державного соціального страхування і Асоціація недержавних пенсійних фондів. Асоціація на підтримку розвитку недержавного соціального страхування — це міжнародний добродійний фонд, заснований у 1994 році. Діяльність Асоціації спрямована на сприяння створенню в Україні законодавчих умов функціонування системи недержавного соціального страхування. Це єдина організація в Україні, яка працює над вдосконаленням системи недержавного соціального страхування.

З прийняттям Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.03 р. № 1057-IV, який вступив в дію 1 січня 2004 року, розпочався третій етап розвитку недержавних пенсійних фондів [16]. В Законі прописані всі правові, економічні та організаційні питання недержавного пенсійного забезпечення в Україні та правові відносини, пов'язані з цим видом діяльності.

Водночас слід зауважити, що система недержавного пенсійного забезпечення в Україні й донині перебуває на початковому етапі розвитку.

Фактично діяльність НПФ в Україні розпочалася у 2005 р. з певною затримкою у часі після ухвалення Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» у 2003 р.

На жаль, поки що українське населення пасивно ставиться до своєї участі в недержавному пенсійному забезпеченні. Серед основних стримуючих чинників працівники — майбутні пенсіонери називають недовіру до недержавних пенсійних фондів, відсутність коштів, належної інформації, побоювання втратити відкладені гроші. «У центрі уваги всіх фінансових організацій має бути не розподіл прибутків, а інтереси людини, яка чекає якісних послуг» [17].

На нинішній час в Україні накопичувальний рівень пенсійного страхування поки що не запрацював, на що є низка об'єктивних причин. Для запровадження другого рівня пенсійного забезпечення необхідно було виконати певні умови: досягти збалансованості коштів Пенсійного фонду, підготувати організаційно-технічну базу, створити інституційну структуру. Українська економіка теж повинна бути готовою до ефективного використання довгострокового інвестиційного ресурсу — пенсійних грошей накопичувальної системи. Необхідно також сформулювати суспільну думку про необхідність запровадження

другого та третього рівня пенсійного забезпечення, запроваджуючи спеціальні інформаційні програми, щоб ліквідувати недостатню поінформованість населення про сутність пенсійних реформ. «Завдання держави полягає в ефективному регулюванні діяльності створених недержавних пенсійних фондів, розробці й удосконаленні відповідної методології та забезпеченні відповідних умов функціонування та розвитку суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення» [18].

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки:

– 1992–2003 рр., який характеризувався створенням нових структур — НПФ в основному у вигляді фінансових пірамід та «правовим вакуумом» щодо їх діяльності.

– 2004 р. — по наш час — повноцінна система недержавного пенсійного забезпечення на основі апробованих у світовій практиці принципів та механізмів.

Недержавні пенсійні фонди стали новою перспективною ланкою фінансового сектору України, діяльність якої спрямована на забезпечення добробуту людей похилого віку шляхом збереження та примноження їх пенсійних заощаджень.

– Наступний етап розвитку накопичувальної пенсійної системи розпочнеться із введенням накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (2012–2014 рр.).

– На сьогодні є чимало структур, зацікавлених такою діяльністю, які займають місця на ринку послуг недержавного пенсійного забезпечення, передбачаючи його подальший розвиток.

– Наявні дані свідчать про те, що добровільна пенсійна система ще перебуває на ранньому етапі виходу на ринок.

– Підвищення прозорості, надійності та ефективності системи можна досягти завдяки вдосконаленню підзаконних актів.

– Крім того, дуже важливим для досягнення зазначеної мети буде структурований професійний діалог.

Джерела та література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. — К. : Преса України, 1997. — 80 с.
2. Ткаченко Л. Важливий етап пенсійної реформи // Праця і зарплата. — 2007. — № 7. — С. 7.
3. Ткаченко Л. Важливий етап пенсійної реформи // Праця і зарплата. — 2007. — № 7. — С. 6.

4. Зарічук О. Становлення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні // Вісник Пенсійного фонду України. — 2004. — № 6(24). — С. 14.
5. Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 № 1788-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 1. — С.10.
6. Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 року за № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 18. — С.78.
7. Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року за № 1576-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 14. — С.170.
8. Декрет Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» від 17 березня 1993 року за № 23—93 // Офіційний вісник України. — 1993. — № 10. — С.170.
9. Петров И. Заработал — отложи и спрячь // Бізнес. — № 23 (230) від 16 червня 1997 р. — С. 24–25.
10. Гутор А. Такое трепетное ожидание закона // Бізнес. — № 23 (230) 16 червня 1997р. — С. 20.
11. Система недержавного пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.padco.kiev.ua/LIBRARY/PENS/6/pp-ul.html>.
12. Варналій З. Недержавне пенсійне забезпечення та проблеми розвитку ринку фінансових послуг в Україні // Банківська справа. — 2003. — № 2. — С. 55–62.
13. Законодавство України про пенсійне забезпечення : зб. офіц. норматив. актів. — К. : Юрінком Інтер, 1999. — 400 с.
14. Там само.
15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про результати комплексних перевірок діяльності довірчих товариств» від 01 листопада 1995 року за № 873 // Офіційний вісник України. — 1995. — № 30. — С.170.
16. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 за № 1057-ІV // Офіційний вісник України. — 2003. — № 33. — С.70.
17. Процаков В. Щоб система не буксувала // Праця і зарплата. — 2006. — № 11. — С. 5.
18. Зарічук О. Становлення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні // Вісник Пенсійного фонду України. — 2004. — № 6(24). — С. 15.

Анотації

Лопаків В. С. Состояние развития негосударственного пенсионного обеспечения Украины в современных условиях.

Работа посвящена освещению развития негосударственного пенсионного обеспечения как составной части социальной защиты.

Lopakov V. S. The state of private pensions in the current conditions in Ukraine.

The work is devoted to the coverage of the private pensions as a part of social protection.

О. А. Шановська

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ОСТАННЬОГО РАДЯНСЬКОГО ПОКОЛІННЯ

Ключові слова: *ідейно-політичне виховання, останнє радянське покоління, «розвинутий соціалізм», комуністична свідомість.*

Ключевые слова: *ідейно-політичне виховання, останнє радянське покоління, «розвинутий соціалізм», комуністичне свідомість.*

Key words: *ideological and political education, the last Soviet generation, «developed socialism», the communist consciousness.*

У покоління радянських людей (тими, хто народився між серединою 1950-х і 1970-ми роками), яке у сучасній літературі називають «дітьми застою», на відміну від попередніх і наступних поколінь, не було спільної знакової події, через яке покоління усвідомлює себе таким. Його ідентичність формувалася по відношенню до всього досвіду існування у період «розвинутого соціалізму» [1]. Більшість представників цього покоління у 1970–80-ті роки були комсомольцями, а сьогодні вони живуть поруч з нами, виховують своїх дітей та онуків, а деякі з них беруть активну участь у суспільно-політичному житті. Визначення джерел формування їхніх моральних переконань і ціннісних орієнтирів надає ключ для пояснення певних стандартів політичної поведінки представників окремого культурного типу сучасного українського суспільства.

Історіографію проблеми складають у своїй переважній більшості праці радянського періоду. Увага до проблем виховання молоді на соціалістичних традиціях партії і радянського народу знайшла відображення у виступах вищих партійних діячів, у конституціях, партійних документах, наукових виданнях, які використані у даній статті. Стислий аналіз наукових праць, де висвітлювалися різні питання, пов'язані з організацією іде-